

แนะนำหนังสือเรื่อง **Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject.**

By Mahmood Saba. Princeton:
Princeton University Press, 2012. Pp. XVI + 233.

พิชญา โฆษิตสวัสดิ์
นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา
ภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หนังสือการเมืองแห่งความเลื่อมใสศรัทธา: การรื้อฟื้นอิสลามและหัวข้อสตรีนิยม โดย Saba Mahmood นักสตรีนิยมหลังอาณานิคม ซึ่งตระหนักในตัวเองกับการตอบคำถามว่าทำไมผู้หญิงในโลกมุสลิมกระทำการที่ดูราวกับว่าไม่เป็นมิตรต่อพวกเธอเอง “เรื่องผลประโยชน์และวาระต่าง ๆ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเลือกในการปลดปล่อยที่จะเปิดให้กับพวกเธอ หรือคำถามว่าพวกผู้หญิงเหล่านี้มีตัวตนผู้กระทำการ (Agency) ไหม? ในฐานะนักวิชาการอยู่ในอเมริกา Mahmood เขียนงานในบริบทของสภาพแวดล้อมทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 9/11 ซึ่งอิสลามถูกนิยามโดยชนชั้นนำเสรีนิยมว่าเป็นพวกต่อต้านเหตุผล ภูมิปัญญาและการปลดปล่อย Mahmood พิจารณาโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงมัลดีฟในไครที่ที่ไม่เหมือนกับมุสลิมร่วมสมัยต่าง ๆ ซึ่งผู้หญิงทั้งหมดต่างหลีกเลี่ยงการเมืองและดำเนินรอยตามการบงการของตรรกะแบบปิตาธิปไตยในอิสลามแบบสุดโต่ง

จากการเห็นแย้งต่อแรงขับเคลื่อนตะวันตกที่มองผู้หญิงเหล่านี้ในฐานะที่เป็นผู้ถูกกดทับ Mahmood ได้เถียงว่าผู้หญิงเหล่านี้เป็นผู้กระทำการทางสังคม (Social agents) ซึ่งใช้เวลาในปฏิบัติการเชิงจริยธรรมที่ประกอบเข้าในเรือนร่าง เธอวิจารณ์

ความคิดแบบเสรีนิยมแห่งอิสรภาพ ซึ่งเรามองว่า ได้ซ่อนมโนทัศน์การปกครองตนเองแบบปัจเจกบุคคลไว้ ตามแนวจารีตแบบนี้ “เพื่อที่จะให้ปัจเจกบุคคลเป็นอิสระ” การกระทำของเธอต้องเป็นผลของ “ความปรารถนาของเธอเอง” มากกว่าของจารีตประเพณี หรือการบังคับทางสังคม (Mahmood, 2012: 11) อย่างไรก็ตาม Mahmood ก็แย้งว่าภายใต้ภูมิลักษณะเช่นนี้ แม้แต่การกระทำเชิงเสรีนิยมก็อาจจะไม่เสรีจริง ถ้าพวกเธอดำเนินการไปโดยการยินยอมอย่างเสรีของตน แต่ก็จะต้องผินทวนกระทำไป ทั้งๆ ที่กระทำไปด้วยความปรารถนาของเธอก็ตาม ดังนั้นสำหรับ Mahmood แล้ว เราไม่สามารถนำเอาเสรีภาพมาเป็นจุดเริ่มต้นได้ Mahmood ยืนยันว่าการแบ่งแยกระหว่างปัจเจกบุคคลโดยอำนาจปกครองตนเองและโดยพลังอำนาจภายนอก (เหมือนกับธรรมเนียม จารีตประเพณี และการบังคับทางสังคม) เป็นไปไม่ได้ Mahmood ซึ่งเดินตามรอยทางเดียวกับฟูโก่ ย้ำว่าพลังอำนาจภายนอกเหล่านี้เป็นส่วนประกอบของปัจเจกบุคคล และก่อให้เกิดองค์ประธาน (Subject) ซึ่งก่อรูปจากระเบียบเชิงคุณธรรมที่รับรู้กันอยู่แล้ว ดังนั้นผู้กระทำการไม่ควรที่จะถูกมองว่าเป็นความสามารถของปัจเจกบุคคลที่ตระหนักถึงความปรารถนาของเธอที่จะปะทะต่อกรกับพลังอำนาจภายนอกต่างๆ แต่ควรจะเป็นงานที่ปัจเจกบุคคลแสดงตนเองเพื่อปฏิบัติตามบรรทัดฐานภายนอกที่ประกอบสร้างตัวเธอขึ้นมาต่างหาก

Mahmood ยังกล่าวต่อไปว่ามโนทัศน์อิสรภาพด้านบวกและด้านลบช่วยเปิดพื้นที่สำหรับการโต้เถียงของสตรีนิยมให้แผ่ขยายออกไป ขณะที่การศึกษาเชิงวิชาการนี้ได้สร้างการสนับสนุนอย่างมีนัยสำคัญต่อชีวิตของผู้หญิงทั่วโลก แต่ Mahmood ก็ได้แย้งว่าการสนับสนุนดังกล่าวก็ทำให้การศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับเพศภาวะกลายเป็นเรื่องธรรมดาไปด้วย Mahmood เดินตามแนวทางที่เปิดให้โดยข้อถกเถียงหลังโครงสร้างนิยมเกี่ยวกับการปกครองตนเอง แต่ก็ตั้งคำถามต่อ “แนวโน้มที่ครอบคลุมทั้งหมด” (Overwhelming tendency) ภายใต้การศึกษาทางวิชาการเพื่อที่จะทำความเข้าใจ (Conceptualize) ตัวตนผู้กระทำการในฐานะที่เป็นการลอบ (Subverting) บรรทัดฐานสังคม หรือในฐานะที่เป็นการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ (Resignifying) อย่างใดอย่างหนึ่ง (Mahmood, 2012: 14)

เมื่อเป็นเช่นนั้น Saba Mahmood ได้ให้แนวทางอีกแนวหนึ่งแก่เราที่จะคิดเกี่ยวกับผู้กระทำการ ที่ก้าวพ้นไปจากการทำความเข้าใจแบบง่าย ๆ ต่อการต่อต้านขัดขืนการกดขี่ เธอโต้แย้งว่าการต่อต้านขัดขืนเป็นทางหนึ่ง แต่ไม่ใช่เป็นทุก ๆ ทางทั้งหมดที่จะคิดเกี่ยวกับตัวตนผู้กระทำการที่น่าทึ่ง สำหรับเธอแล้ว เราเข้าใจตัวตนผู้กระทำการในฐานะที่เป็น “วิถีแห่งการกระทำ...ปฏิบัติเชิงร่างกายซ้ำ ๆ ที่ผู้หนึ่งผู้ใดได้ฝึกฝนความทรงจำ แรงปรารถนา และการคิดเชิงนามธรรมของตน เพื่อที่จะประพฤติให้สอดคล้องไปกับมาตรฐานของการปฏิบัติที่ถูกตั้งเอาไว้แล้ว” (Mahmood, 2012: 157) ดังนั้น Mahmood ได้ผลักดันให้ผู้กระทำการเข้าไปสู่ขอบเขตแห่งการกระทำการในเชิงศีลธรรมและจริยธรรม

ด้วยการเรียกร้องต่ออริสโตเติล Mahmood ได้ค้นหาระเบียบวินัยของตัวตนผ่านการบ่มเพาะความโน้มเอียง (Habitus) ทางด้านศาสนา เธอเห็นการเข้ามาของคุณธรรม เหมือนดังกับร่างกายใต้บังคับการ (Docility) ที่กำลังปรากฏขึ้น ไม่เฉพาะผ่านการกระทำซ้ำ ๆ ที่เป็นกรณีของอุปนิสัยเท่านั้น แต่ในฐานะที่เป็นความโน้มเอียงแล้วยังเป็นการผละออกจากเครื่องหมายถาวรบนปัจเจกบุคคลและการกลายเป็นส่วนหนึ่งของอัตบุคคล (Subjectivity) ของเธอเอง การกระทำซ้ำ ๆ ของการใส่ผ้าคลุมหน้า ที่ผู้หญิงของการเคลื่อนไหวของมัสยิด สวมใส่เปลี่ยนรูปความเป็นภายในของผู้หญิงไปสู่เวอร์ชันของตนเองที่เคร่งศาสนามากขึ้น ปฏิบัติการเหล่านี้คือภาคปฏิบัติ (Performative) ในการคาดการณ์ต่อบรรทัดฐานหรืออุดมคติ และเชื่อมโยงร่างกายกับตัวตน (Self) และกับอัตลักษณ์ ปฏิบัติการที่แฝงฝังในร่างกาย สะสม และซ้ำ ๆ แสดงออกถึงตัวตน และนำไปสู่การก่อรูปของสิ่งที่เป็นอัตวิสัย ดังนั้นปฏิบัติการผ่านร่างกาย (ภายนอก) ที่แปรรูปจิตใจ (ภายใน) ไป แม้ว่ามันจะละม้ายคล้ายคลึงกับมโนทัศน์ของ Butler ในเรื่องของการแสดงออกที่กระทำซ้ำ ๆ เพื่อก่อรูปตัวตนและสร้างสรรค์ผู้กระทำการ แต่ Mahmood ก็แย้งว่าไม่ใช่จะเป็นการสร้างบรรทัดฐานให้แข็งแกร่งขึ้น และ/หรือสำหรับเป้าหมายของผู้กระทำการเด็ดขาด แต่บรรทัดฐานถูกปฏิบัติ ถูกครอบครอง และถูกรับรู้ในทิศทางที่หลากหลาย (Mahmood, 2012: 22) ดังนั้น Mahmood ต้องการที่จะออกไปจากการมองแบบมุมมองบรรทัดฐานแบบคู่ตรงข้าม (หน้า 23)

การพิจารณาอัตวิสัยของ Mahmood ช่วยแนะนำว่าช่วงระยะของพฤติกรรมที่แฝงฝังภายในร่างกายได้ให้แนวทางที่จะเห็นการก่อรูปขององค์ประธาน เธอระบุว่า “อะไรที่อาจจะปรากฏให้เห็นเป็นกรณีของการยอมรับแบบที่สามารถแสดงการไม่ยอมรับได้ และร่างกายภายใต้บังการจากจุดยืนความก้าวหน้า ที่จริงแล้วอาจจะเป็นรูปแบบของผู้กระทำการก็เป็นได้” และควรจะได้รับการทำงานเข้าใจเฉพาะจากภายในเหล่า “วาทกรรมและโครงสร้างของความเป็นรอง ที่สร้างเงื่อนไขต่างๆ ของการปฏิบัติของมัน” (Mahmood, 2012: 15) คงไม่เพียงพอที่จะกล่าวว่าจารีตแห่งความเลื่อมใสศรัทธาสรางความชอบธรรมให้ความเป็นรองของผู้หญิงภายใต้ปิตาธิปไตย ทั้งๆ ที่ผู้หนึ่งผู้ใดต้องพัวพันกับเงื่อนไขเหล่านี้ ด้วยความพัวพันเชิงปฏิบัติการและรูปแบบชีวิต ซึ่งพวกเธอถูกแฝงฝังภายในนั้น เพื่อที่จะมาเข้าใจ “นัยสำคัญของความเป็นรองนั้นต่อผู้หญิงที่ประกอบสร้างภายในเรือนร่าง” (Mahmood, 2012: 188) แรงปรารถนาในฐานะที่ถูกจัดตั้งเชิงวาทกรรม สามารถขยายข้ามพ้นการเมืองสตรีนิยมไปสู่การผนวกรวมแรงปรารถนาต่างๆ เช่น เพื่อการยอมรับในอำนาจผู้อื่น (Submission) ผู้หญิงแห่งการเคลื่อนไหวหมัสนิดเป็นผู้กระทำการ เพราะพวกเธอตระหนักในความรับผิดชอบของพวกเธอที่จะรับมือกับสถานการณ์ แม้ว่าพวกเธอไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงมันได้ นี่เป็นอีกวิถีหนึ่งของผู้กระทำการ ซึ่งความจริงก็คือการต่อต้าน/การตกเป็นรอง เป็นหนทางการมองผู้กระทำการที่ไม่เพียงพอ

การเมืองแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ประกอบด้วยเนื้อหา 5 บท บทแรก “เรื่องของเสรีภาพ” เริ่มต้นด้วยการวิจารณ์ปฏิบัติการสตรีนิยมที่เป็นการกำหนดให้อย่างเป็นการเมืองว่าจะคิดรวบยอดเกี่ยวกับผู้กระทำการในแง่ของการต่อต้านขัดขืน บทที่สองร่างเค้าโครง “ภูมิลักษณะของการเคลื่อนไหวหมัสนิด” และจัดวางการเคลื่อนไหวหมัสนิดในบริบทที่ใหญ่กว่าของอียิปต์สมัยใหม่ บทที่สาม “การศึกษาการชักชวน” อธิบายว่าผู้หญิงแห่งการเคลื่อนไหวหมัสนิดปฏิบัติและไกล่เกลี่ยอำนาจอย่างไร บทที่สี่ “จริยธรรมเชิงบวกและธรรมเนียมเชิงพิธีกรรม” ดูการก่อรูปองค์ประธานที่จะเข้าใจศีลธรรมและจริยธรรม มากกว่าเหตุผลทางการเมือง สำหรับการกระทำ เช่น การคลุมหน้า บทที่ห้า “ผู้กระทำการ เพศภาวะ และการแฝงฝังในร่างกาย” ลงท้ายด้วยการรื้อสร้างรูปแบบของผู้กระทำการแบบเสรีนิยมตะวันตก

เป็นที่น่าสังเกตว่า เราควรอ่านหนังสือเล่มนี้ด้วยมุมมองที่ก้าวพ้นการพัวพันกับการเคลื่อนไหวทางศาสนาเพียงผิวเผิน ทั้งนี้ นักวิชาการสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะได้รับประโยชน์จากที่เห็นว่า Mahmood ตรวจสอบย้อนกลับไปถึงความจำกัดของ “ผู้กระทำการ” เป็นการกีดกันการกระทำและแรงปรารถนาอื่นๆ ออกไปอย่างไร นี่น่าจะอนุญาตให้กับการทดสอบว่าผู้กระทำการชนิดไหนถูกทอดทิ้งออกไปบ้าง Mahmood แสดงให้ผู้อ่านของเธอเห็นว่า นักสตรีนิยมอเมริกันได้ผลิตองค์ประธานในคุณลักษณะแบบ (มีเสียงเคลื่อนไหวที่ บั๊จแจก ซึ่งตรงข้ามกับชี้อาย เจียมเนื้อเจียมตัว เครื่องศาสนา) ที่มีความสามารถที่จะสร้างความจริงเกี่ยวกับว่าอะไรควรมีคุณค่า ดังนั้นจึงมีความสำคัญที่นักวิชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะคิดเกี่ยวกับอัตบุคคลและความจริงต่างๆ ของผู้ที่มันอยู่อาศัย มากกว่าที่จะเป็นการประดิษฐ์สร้างอัตวิสัยแบบดีกดำบรรพ์หรือไร้ภูมิปัญญา